

TURKISTON DAVRI MATBUOTI TARIXI. JADID MATBUOTCHILIGI.**Qayumova Dilfuza Abduvoidovna****Toshkent viloyati Piskent tumani 4-umumta'lim maktabi tarix fani****o'qituvchisi**

Annotatsiya. Matbuot jadidchilik g'oyalarining tarqalishi va milliy uyg'onish harakatining vujudga kelishida g'oyat katta ahamiyatga molik bo'ldi. Turkiston matbuot tarixi vatanimizning yaqin o'tmishidagi ma'rifat va jaholat, ozodlik va yovuzlik, jaholat va qabohat kurashlari tarixi ko'zguvidir. U O'zbekiston yangi tarixining uzviy sahifasi bo'lib qoldi.

Kalit so'zlar. "Shuhrat", "Osiyo", "Turkiston viloyatining gazetasi", "Xurshid" gazetasi, din, millat, Ivan Geyer, "Taraqqiy".

1905 yildan keyin chiqqan boshlagan jadid gazetalarining qaldirg'ochi "Taraqqiy" edi. Bu gazeta 1905 yilda e'tiboran chiqqan boshlagan, ammo mushtariysizligi orqasida to'xtagan Ivan Geyerning gazetasi o'rniga haftada ikki marta chop etilgan. Ulamolarning xalq o'rtasidagi obro'- e'tiborini tushirishga harakat qilgan, din, millat, vatan nomidan aytilgan fikrlari bilan yoshlarni milliy ozodlik va milliy madaniyat uchun kurashga chaqirgan bu gazeta tez fursatda shuhrat topdi va shu sababdan tez orada yopildi. 1906 yil sentyabrdan boshlab "Taraqqiy" ning doimiy mualliflaridan biri Munavvarqori "Xurshid" gazetasini nashr etishni boshladi. Haftada bir marta chiqadigan bu "Ilmiy, siyosiy, adabiy, maishiy", "Jaridayi islomiya" islom dinini targ'ib qilish bilan birga "Turkiston viloyatining gazetasi" ga qarshi kurashib, uning "buzuq harakati" ni (Avloniy) ommaga tushuntirib bordi. Xuddi shu vaqtda "Shuhrat", "Osiyo" gazetalarini ham faoliyat ko'rsatdilar. Jadidlar millatning boshqalar tomonidan "yutilishi"ning asosiy sababini ilmsizlikda ko'rdilar. Shuning uchun ham ular yangi usuldagi maktab uchun kurash shiori ustiga Rusiya, Misr va Turkiyaga qadar talabalar yuborish masalasini o'rta tashlaydi. Davlat va hukumat ishlariga kadrlar yetkazish uchun Rusiyaga, diniy ilmlarni egallab kelish uchun esa, Misrga talabalar yuborish masalasi ular og'zidan

matbuot sahifalariga ko'chdi. 1912 yildan boshlab jadidchilik harakati butun o'lka bo'ylab qanot yozadi. Xalqni ma'rifatli va madaniyatli qilish orqali, miliy ozodlikka olib chiqish masalasi esa Samarqand, Buxoro, Qo'qon kabi shaharlarni ham o'zining ta'sir doirasiga tortadi. 1913 yildan boshlab bu shaharlarda "Samarqand", "Turon", "Buxoroi sharif", "Sadoi Farg'ona", Toshkentda esa "Sadoi Turkiston" gazetalarini chiqarish boshlaydi. Behbudiy asos solgan "Samarqand" gazetasi, masalan, mahalliy savdogarlarni tijorat ilmini bilmaslikda, rus-tuzem maktablarida o'qigan musulmonlarni esa millat qayg'usidan uzoqlikda ayblab, mushtariylarni boyish ilmini egallashga chaqiradi. U, umuman xalqning chor amaldorlari "poshnasi tagida" qolganligining sabablarini ilmsizlikdan, iste'dodsizlikdan ko'rib, yozadi: "Biz Rusiya tavbaasi va grajdanimiz; ruslar ila baravar huquq, madaniyat va mulkiyaga molikmiz. Ammo iste'dodligimizga taassuf qilurmiz. Bank va savodxonalar, sud mahkamalari, notarius, temir yo'l, xullas, zamonning paydo qilgan har bir yangi narsalariga muhtoj bo'lsak, avvalgi qadamda ruscha bilmoq lozim kelur..." Behbudiy boshliq jadidlar yuqorida tilga olingan nashrlar, shuningdek, "Al-Isloh" jurnali orqali vatandoshlarini ruslar bilan teng huquqli bo'lish uchun ilm olishga, rus tilini o'zlashtirishga chaqirdilar. Turkiston jadidlari Rusiya Qrim tatarlari bilan yaqin aloqa o'rnatib, o'zlarining ma'rifiy dasturlarini matbuot orqali amalga oshirishga katta kuch sarflaydilar. Ularning sa'y - harakatlari bilan shu yillari publitsistika ayniqsa, o'sdi. Birgina Behbudiyning o'zi turli mavzulardagi 300 dan ziyod maqola e'lon qildi. Mirmuhsin Shermuhammedov esa 1914 yilning o'zidayoq matbuotda yuzga yaqin maqola bilan chiqdi. Agar bu ro'yxatga Munavvarqori, Avloniy, Cho'lpon, Hamza va boshqa jadid jurnalistlarining nomlarini kiritsak, o'ninchi yillarda o'zbek publitsistikasi shakllanibgina qolmay, balki jamiyatning ijtimoiy hayotiga katta ta'sir o'tkazgani ham ravshanlashadi. Jadid publitsistikasining mavzu doirasi bag'oyat kengdir. Agar "Xurshid" gazetasini varaqlasak, unda "Yaponiyada islom", "Turkiyada yangi

maktab va madrasa”, ”Peterburgda ijtimoiy musulmin” singari islom dinining dunyo bo’ylab tomir otayotgani haqidagi maqolalarga duch kelamiz. Bu maqolalarning maqsad-mohiyati tushunarli bo’lishi uchun Fansurullobek Xudoyorovning “Jaridayi Islomiya” ning ikkinchi soniga yozgan maqolasiga nazar tashlash lozim. Muallif “Xurshid” gazetasi to’g’risida so’zlab bunday yozgan: ”Dunyodagi musulmonlarni bir-biri bilan tanishtirib turadi, yangi maktab va madrasa islohi yo’lida urinadi va ularga rahbarlik qiladi. Bu – “Xurshid”, kitoblarni isloh qilaylik, ittifoq tuzaylik, butun turk millatlarining tillarini birlashtiraylik, shariat yo’lidan chiqmaylik”. “Xurshid” mushtariylarni boshqa xorijiy mamlakatlardagi musulmon xalqlari hayoti bilan tanishtirar ekan, bu xalqlar bilan yaqinlashish va kelajakda har qanday kishanlarni yakson qilishga qodir do’stlikni barpo etish g’oyasini olg’a surdi. Umuman, jadidchilikning peshqadam arboblari “Tavahhudiya lisoniya” tarafdorlari bo’lib, ular turkiy tillarni birlashtirish g’oyasini o’z maqolalarida izchil ravishda tashviq qildilar. O’zbek jadidchilik harakatining ikki rahbari- Behbudiy va Munavvarqori bir- birlaridan bexabar holda “Haq olinur, berilmas!” degan shor bilan chiqib, xalqni bo’lajak muxtor Turkikston jumhuriyatini barpo etishga tayyorlab bordilar. Behbudiy “Yoshlarga murojaat”ida “Din va millatga xizmat ilm va aqcha bilan bo’lur”, deb ochiqdan-ochiq aytdi va shundan keyingina vatandoshlarini boyishga undaganligining sabablari ma’lum bo’ldi. Avloniy “Jaholot” va “Safohat balosi”, Hamza ”Faqirlik nimadan hosil o’lur”, Mirmuhsin Shermuhammedov “Buxoro mikroblari” singari maqolalarida xalqning ruhiy va aqliy salohiyatini bo’g’ib kelgan milliy muhitdagi illatlarni qoralaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI.

1. Khoshimova, S. (2021). THE SUBSTANTIVE" LIFE" AMONG THE CULTURAL CONCEPTS OF THE WORKS OF EM REMARQUE. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(11), 272-276.

2. Khashimova, S. K. (2022). COMPARATIVE ANALYSIS OF POEMS BY MUSA JALIL AND ALAN LEWIS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(4), 69-76.
3. Хошимова, Ш. К. (2022). СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СТИХОТВОРЕНИЙ М. ДЖАЛИЛЯ И АЛАНА ЛЬЮИСА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 988-1000.
4. Khoshimova, S. K. (2022). PARABLE NARRATION IN A. BARIKKO'S NOVEL " SILK". *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 982-987.